UDK 811.163.1’37
Jasmina Grković-Mejdžor
Filozofska fakulteta v Novem Sadu

SEMANTIKA GLAGOLA ČULNE PERCEPCIJE U STAROSLOVENSKOM JEZIKU*

U radu se ispituje semantika staroslovenskih glagola čulne percepcije *oštutiti*, *čuti*, *viděti*, *ględati*, *zьrěti*, *slyšati* i *slušati*. Istraživanje, rađeno na korpusu *Marijinog jevanđelja*, obuhvata analizu sintaksičko-semantičkih odlika datih glagola i uslova pod kojima dolazi do njihove metaforizacije u domen »mentalne percepcije«. U zaključku autor ukazuje na semantička obeležja na kojima se zasniva mapiranje iz domena čulne percepcije u kognitivni domen, te na koji način staroslovenske jezičke strukture odražavaju kognitivnu dinamiku percepcije i kognicije.

This article deals with semantics of the Old Church Slavonic perception verbs *oštutiti*, *čuti*, *viděti*, *ględati*, *zьrěti, slyšati* i *slušati*. The research, based on the corpus of the *Codex Marianus*, encompasses the analysis of their syntactic-semantic features and the conditions which enable their metaphorization into the domain of “mental perception”. In the conclusion the author points out the semantic features on which the mapping from the domain of sensory perception into the cognitive domain is based, as well as the way in which Old Church Slavonic linguistic structures represent the cognitive dynamics of perception and cognition.

Ključne reči: istorijska semantika, staroslovenski, Marijino jevanđenje, glagoli čulne percepcije.

Key words: historical semantics, Old Church Slavonic, Codex Marianus, perception verbs.

1 Uvod

Cilj ovoga rada jeste da osvetli semantiku staroslovenskih glagola čulne percepcije *oštutiti*, *čuti*, *viděti*, *ględati*, *zьrěti*, *slyšati* i *slušati*, posebno puteve i uslove njihove metaforizacije. Istraživanje je ograničeno na *Marijino jevanđelje* (CM), za koje se danas pretpostavlja da je najbliže izvornom slovenskom prevodu četvorojevanđelja, te se uzima i kao osnova za najnoviju rekonstrukciju prvobitnog teksta (Alekseev 2005: 4). Odnos staroslovenskih glagola vizualne i auditivne percepcije u CM prema grčkom originalu analiziran je u Grković-Mejdžor 2008a; 2010, te se ovom prilikom neće pratiti. Valja naglasiti, međutim, da su navedena istraživanja pokazala da su prevodioci prvih slovenskih tekstova posedovali istančano razumevanje semantičkih nijansi ovih glagola u oba jezika te da prevod jevanđelja veoma dobro ilustruje stanje u slovenskom sistemu.[1]

Imajući u vidu pretpostavljenu arhaičnost arhipredloška CM ispitivanje bi moglo pružiti uvid u situaciju blisku prvobitnom staroslovenskom ćirilometodijevske epohe, tj. »solunskom staroslovenskom« (v. Večerka 2006: 97–112), na šta su ukazale i neke

* Rad je nastao u okviru projekta *Istorija srpskog jezika*, koji finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije (br. projekta 148008).

[1] Ovo još jednom dokazuje da su prvi prevodioci morali biti bilingvalni (v. Vereščagin 1966).

ranije studije iz oblasti semantike (v. Grković-Mejdžor 2008b). S obzirom na to da u ukupnom korpusu kanonskih spomenika, koji zapravo u sebe uključuje više hronoloških slojeva, dolazi do interferencije različitih leksičkih sistema,[2] ovakvim pristupom ispunio bi se osnovni zahtev u istraživanjima ove vrste: semantička analiza u okvirima jednog sistema.

2 Generalna čulna percepcija: 'opažati, osećati'

U CM se javljaju dva glagola sa značenjem 'opažati, osećati': *oštutiti* i *čuti*, čiji bi etimon upućivao na generalnu čulnu percepciju.[3] Oba imaju značenje direktne fizičke percepcije ukoliko je u akuzativu pojam koji je, trajno ili privremeno, integralni deo subjekta percepcije. Akuzativ se može javiti samostalno (1) ili u konstrukciji sa participom (2):

(1) *a brъvьna eže estъ vъ očese tvoemъ ne čjueši* Lk 6:41
'a brvno koje je u oku tvome ne osećaš'

(2) a. *i abьe i͡sъ oštjuštь vь sebe silǫ išedъšǫ otъ nego* Mr 5:30
'i odmah Isus oseti u sebi silu kako izlazi iz njega'
b. *azъ bo čjuhъ silǫ išedъšju iz mene* Lk 8:46
'a ja osetih silu kako izlazi iz mene'

Glagoli se metaforizuju u kognitivni domen ('shvatiti', 'znati') ukoliko se javljaju apsolutno (3), ili ako je u akuzativu pojam koji ne predstavlja integralni deo subjekta percepcije (4):

(3) a. *i ne oštjutišę donьdeže pride voda i vъzętъ vьsę* Mt 24:39
'i ne shvatiše dok ne dođe potop i odnese sve'
b. *i ne čju iosifъ i mati ego* Lk 2:43
'i ne znade Josif i mati njegova'

(4) a. *bě bo prikrъvьnъ otъ nihъ da ne oštjutętъ ego* Lk 9:45
'jer beše sakrivena [= *reč*] od njih da je ne shvate'
b. *ne hotěaše da bi i kъto čjulъ* Mr 7:24
'ne htede da iko dozna za njega'

[2] Posledica toga su i mnogi leksički i semantički dubleti koji genetski ne pripadaju istom sistemu/govoru. Opširnije o ovom pitanju v. u: Cejtlin 1977: 43–54.

[3] *Čuti* se izvodi od praie. **(s)keu-*, koje se u Pokorny 1959 (587) tumači kao 'worauf achten (beobachten, schauen)', dann 'hören, fühlen, merken', a u LIV (561) kao 'wahrnehmen, schauen'. Za *oštutiti* postoje barem dva tumačenja: jedno koje ga vezuje za navedeni etimon i drugo koje ga spaja sa lit. *jaučiù*, *jaũsti* < praie. **jeut-*, srodnog značenja (ESJS 10: 604). U Buck 1949 (1019–1020) za oba staroslovenska glagola daje se opšte značenje »perceive by the senses; sense (sb.)«. Slično objašnjenje daje i F. R. Preveden (1932: 148), koji govoreći o razvoju *čuti* u slovenskim jezicima piše i sledeće: »In this case also the acoustic idea originated through the restriction of the general sense-perception to the sense of hearing«.

Oba glagola referišu o neintencionalnoj radnji,[4] i polisemična su. Kao što se iz navedenih potvrda vidi, na njihovu konkretnu semantičku interpretaciju utiču barem dva faktora:

a) prisustvo dopune: ako su glagoli upotrebljni apsolutno, tj. ako se objekat ne eksplicira oni imaju apstraktno značenje budući da fizička percepcija podrazumeva prisustvo objekta;

b) »blizina« predmeta opažanja: ako dopuna označava integralni deo subjekta glagoli imaju konkretno značenje, u suprotnom dolazi do semantičke ekstenzije u kognitivni domen.

Iako se u Sweetser 1990 (38) navodi da se 'osećati' univerzalno metaforizuje u emocionalni domen,[5] još K. D. Bak piše da se glagoli ovoga značenja u indoevropskim jezicima koriste kako za sferu emocionalnog tako i za domen »mentalne percepcije«, tj. shvatanja i razumevanja (Buck 1949: 1020). Staroslovenska građa potvrđuje metaforizaciju u kognitivni domen.

3 Vizualna percepcija: 'videti'

U tekstu su potvrđena tri osnovna glagola vizualne percepcije: *viděti*, *ględati*, *zьrěti*. 'Videti' referiše o primanju svetlosnih utisaka i sticanju informacija čulom vida, a o zavisnosti vida od svetlosti svedoči etimologija više indoevropskih glagola (Buck 1949: 1041). Medu njima su i stsl. *ględati* i *zьrěti*, a možda i *viděti*.[6] Ova grupa glagola obrazuje međusobno čvrsto povezanu skupinu, što omogućuje istraživanje njihovog semantičkog odnosa (Gisborne 2010: 2).

3.1 *Viděti* je neintencionalan glagol, čiji je subjekat u semantičkoj ulozi eksperijensera. Stoga se može realizovati apsolutno, u značenju 'imati čulo vida':

(5) *ideže i umy sę i pride vidę* Jv 9:7
ode pak i umi se i dođe videći'

Ukoliko se kao objekat javlja akuzativ imenice konkretnog značenja, samostalan (6) ili u konstrukciji sa participom (7), glagol referiše o fizičkoj percepciji objekta:

[4] Intencionalnost (+/–) je relevantan semantički faktor, budući da se ljudsko ponašanje može, u osnovi, podeliti na intencionalno i neintencionalno (Jacob – Jeannerod 2003: 35), što se reflektuje u jezičkim strukturama. Neintencionalnost je obeležje automatskih procesa koji ne podrazumevaju svesnu mentalnu aktivnost, a kognitivna psihologija ih definiše kao one koji se »a) odvijaju bez namere da se obave, b) njih nismo svesni i v) oni zahtevaju minimalno kognitivno angažovanje« (Kostić 2006: 96). O različitim pogledima na odnos percepcije i intencionalnosti u filosofskoj literaturi v. Borst 1970.

[5] Kao ilustracija se, između ostalog, navodi grč. αἰσθάνομαι i njegov razvoj do savremenog grčkog u 'osećanje'. Međutim, navedeni primer u Lk 9:45, gde je u grčkom originalu ovaj glagol, svedoči o metaforizaciji ovoga glagola u intelektualni domen u vizantijskom grčkom.

[6] *Ględati* < ***ĝhlend(h)-*** 'glänzen, schauen, blicken' (***ĝhel-*** 'glänzen, schimmern'); *zьrěti* < ***ĝher-*** 'strahlen, glänzen, schimmern' (Pokorny 1959: 431, 441). Koren ***ve^{i}d-*** u *viděti* rekonstruiše se sa značenjem 'videti' ('erblicken', LIV: 665). Njegovo primarno značenje možda je zatamnjeno zbog duboke starine, a keltske potvrde mogle bi upućivati na izvorno 'svetleti' (stir. *find* 'weiß, hell, hübsch' etc., v. NIL: 719, 722), s obzirom na sistemski razvoj 'svetlost' > 'vid', a ne obrnuto.

(6) *priděta vidita město . ideže leža* Mt 28:6
'dođite, vidite mesto gde je ležao'

(7) *obrašťь že sę ı̑sъ . i viděvъ ě po sebe idǫšta . g̑la imъ* Jv 1:38
'okrenuvši se pak Isus i videvši ih kako idu za njim, reče im'

Imenica apstraktnog značenja u akuzativu indukuje metaforizaciju glagola u 'videti mentalnim očima', tj. 'shvatiti, znati', što svedoči o neophodnosti semantičke kompatibilnosti predikata i dopune (Topolińska 1986: 281):

(8) *i viděvъ ı̑sъ verǫ ihъ* Mt 9:2
'i shvativši Isus veru njihovu'

Ista je situacija i ako se kao dopuna javi rečenica koja saopštava o nečemu što ne može biti predmetom vizualne percepcije:

(9) *g̑i viždǫ ěko pȓkъ esi* Jv 4:19
'Gospode, shvatam da si prorok'

Metaforizovano značenje *viděti* utemeljeno je na fizičkom opažanju, reč je o saznanju baziranom na vizualnoj percepciji manifestacija određene pojave, tj. perceptualnom znanju.[7] Uočavamo da na sihronom planu u staroslovenskom deluje isti kognitivni mehanizam koji je delovao i u dijahronijskom razvoju praie. **ve^{i}d-* 'videti' (perf. **vo^{i}d-* > stsl. *vědě/věmь* 'znam', grč. οἶδα 'isto' itd.).[8] Reč je o jednom od univerzalno dostupnih puteva metaforizacije glagola vizualne percepcije, a uzrok ovome treba tražiti u činjenici da je čulo vida čovekov glavni i najsigurniji izvor sticanja znanja o svetu, istovremeno u ovom pogledu i najobjektivnije čulo (v. Sweetser 1990: 38–40).

3.2 Glagol *ględati* javlja se samo jedanput, bez dopune, i odgovara značenju *viděti* u apsolutnoj upotrebi: 'imati čulo vida'.

(10) *tъgda privěsę kъ nemu běsъnǫjǫšťь sę slěpъ i němъ i iscěli i . ěko slěpъ i němъ g̑laše i ględaše* Mt 12:22
'tada dovedoše besomučnoga, slepog i nemog, i isceli ga, tako da slep i nem govoraše i gledaše'

3.3 Za razliku od prethodna dva glagola, *zьrěti* je markiran distinktivnim semantičkim obeležjem intencionalnost (+), budući da podrazumeva kontrolisanu pažnju, tj. svesnu mentalnu aktivnost. U svim potvrdama glagol izveštava o vizualnoj percepciji i nikada se ne metaforizuje u kognitivni domen.

I kad se realizuje bez ikakve sintaksičke dopune, kontekst upućuje na konkretnu implicitnu dopunu, tj. pruža informacije o objektu na koji je pažnja usmerena. Na primer, u delu jevanđelja gde se govori o Isusovom raspinjanju i narodu koji je stajao i to posmatrao:

[7] Epistemologija smatra osnovnim tipovima znanja perceptualno i inferencijalno znanje, a ova distinkcija je bazirana na postavkama B. Rasla (1961: 187).

[8] Valja dodati da se ista metaforizacija vidi i kod grčkih tekstualnih korelata βλέπω, θεάομαι, θεωρέω, ὀράω, a isti procesi zapaženi su i kod drugih glagola vizualne percepcije u istorijskom razvoju grčkog jezika (npr. σκέπτομαι, λεύσσω, Tarrant 1960: 181).

(11) *i stoěhǫ ljudie zьręšte* Lk 23:35
'i narod stajaše posmatrajući [*x*]'

Kao objekatska dopuna može se javiti slobodni akuzativ, u kojem je pojam ili proces konkretnog značenja (ili se zamenicom upućuje na njega), te glagol označava vizualnu percepciju:

(12) *stoěhǫ... ženy vъšedъšęję sъ nimъ otъ galileję zьręštę* sihъ Lk 23:49
'stajahu žene koje ga pratiše iz Galileje, posmatrajući ovo'

Semantička priroda *zьrěti* naglašava se dopunom *na* + akuzativ, kojom se ističe usmerenost pažnje. Nepravi objekat, iskazan predloško-padežnom konstrukcijom, predstavlja po sebi značenjski markiranu strukturu (u ovom slučaju je eksponent odlike intencionalnost (+)), što potvrđuje ikonični princip da jezička složenost odgovara konceptualnoj složenosti:

(13) *i vьsěmъ vъ sъnьmišti oči běašete zьręšti na nь* Lk 4:20
'i oči svih u sinagogi behu uprte u njega'

Kao dopuna sreće se i rečenica uvedena pomoću *kъde*:

(14) *zьrěašete kъde i polagaahǫ* Mr 15:47
'posmatrahu gde ga polagahu'

Osnovna opozicija kod glagola vizualne percepcije uspostavljena je između *viděti* i *zьrěti* (intencionalnost (–) ~ intencionalnost (+)), dok je *ględati*, značenjski blisko leksemi *viděti*, periferni član sistema, sa samo jednom potvrdom u tekstu. Na osnovu toga se može pretpostaviti da je u ćirilometodijevskom jeziku bazična distinkcija bila *viděti* ~ *zьrěti*.[9]

4 Auditivna percepcija: 'slušati, čuti'

U tekstu su posvedočena dva osnovna glagola u domenu auditivne percepcije: *slyšati* i *slušati*, koja vode poreklo od istog korena.[10] CM pokazuje razliku u njihovoj semantici.

4.1 Glagol *slyšati* javlja se u najvećem broju potvrda i ima najširi opseg sintaksičkih realizacija. Kao što se iz primera koji slede može videti, u sebi sažima značenja intencionalnog 'slušati' i neintencionalnog 'čuti', a ovakva semantička neizdiferenciranost posvedočena je i na indoevropskom planu (Buck 1949: 1036).

Bez dopune, upotrebljen apsolutno, *slyšati* znači 'imati čulo sluha':

(15) *glusi slyšętъ* Lk 7:22
'gluhi čuju'

[9] Tek sa nestankom *zьrěti* iz sistema, nakon gubljenja slabog poluglasnika, koje je izazvalo homonimiju sa 'zreti (sazrevati)', do čega dolazi nakon ćirilometodijevske epohe, *ględati* počinje da zauzima mesto glagola *zьrěti*, a ovaj proces je tekao u periodu nastanka sačuvanih staroslovenskih spomenika.

[10] Oba glagola su izvedena od praie. **k̂leu-* 'čuti/slušati' ('hören', Pokorny 1959: 605).

On se može javiti bez dopune i u slučajevima kada se iz konteksta podrazumeva objekat direktne auditivne percepcije:

(16) *slyšęštemъ že vьsěmъ ljudemъ reče* Lk 20:45
'i dok je sav narod slušao [*x*], reče'

U istom značenju realizuje se i s akuzativom objekta, samostalnim (17) ili u konstrukciji s participom (18):

(17) *bystъ že naležęštu emu narodu . da bǫ slyšali slovo bžie* Lk 5:1
'a dogodi se kad narod navali k njemu da sluša reč Božiju'
(18) *pristǫpь edinъ otъ kъnižnikъ . slyšavъ ę sъtędzajǫštę sę* Mr 12:28
'pristupi jedan od književnika, koji ih je slušao kako se prepiru'

Dopuna u formi arhaičnog adverbijalnog akuzativa,[11] predloško-padežne veze *o* + lokativ (20) i rečenice uvedene veznikom *ěko* (21) upućuje na indirektnu percepciju, tj. da je informacija dobijena iz »druge ruke«.

(19) *ioanъ že slyšavъ vъ ǫzilišti děla hristova* Mt 11:2
'a Jovan, čuvši u tamnici za dela Hristova'
(20) *kъto že estъ sъ o nemъže azъ slyšǫ takovaa* Lk 9:9
'ko je taj o kojem čujem takve stvari'
(21) *slyšaste ěko rečeno bystъ* Mt 5:27
'čuli ste kako je kazano'

Tipom dopune uz *slyšati* markira se, dakle, kategorija evidencijalnosti, tj. načina na koji se stiče informacija (Aikhenvald 2004: 3). U slučajevima indirektne evidencijalnosti značenje glagola se automatski metaforizuje u kognitivni domen: 'čuti od nekoga' > 'saznati'.

4.2 Glagol *slušati* javlja se u daleko manjem broju potvrda, ali samo u metaforizovanom značenju 'pridržavati se saveta, zapovesti, pokoravati se', a kao dopunu ima uvek genitiv (koji se nikada ne realizuje uz *slyšati*):

(22) *slušajęjь slovese moego . i verǫ emlę posъlavъšjumu mę* Jv 5:24
'ko sluša moju reč i veruje onome koji me je poslao'

Iako su *slyšati* i *slušati*, kao što je napomenuto, izvedeni od istog korena, u *slušati*, sa prevojnim stupnjem *o*, reflektuje se semantika indoevropskog rezultativa:[12] 'čuo sam', sa daljom metaforizacijom u 'pridržavam se zapovesti itd.'. Ovo je jedan od osnovnih puteva semantičkog razvoja glagola auditivne percepcije u indoevropskim jezicima

[11] Reč je o primarnom praindoevropskom akuzativu kao opštem, semantički difuznom adverbijalnom padežu koji je iskazivao čitav niz okolnosti vršenja glagolske radnje ('u vezi sa *x*'). O funkcijama indoevropskog akuzativa v. detaljnije Krysko 1997: 19–46, a o adverbijalnom akuzativu u staroslovenskom v. Grković-Mejdžor 2007: 81–89.

[12] Kao, na primer, u grčkom perfektu ili indoevropskim deverbativnim imenicama, kojima pripada i stsl. *sluhъ* 'vest' ('ono što se čulo'), sa istim prevojnim stupnjem, npr. *i izide sluhъ ego abie vo vьsǫ stranǫ galileiskǫ* Mr 1:28 'i izađe vest o njemu odmah po celoj zemlji galilejskoj'.

(Buck 1949: 1036), a pojedini istraživači ga smatraju i univerzalnim (Sweetzer 1998: 34–35).[13]

Dosledna realizacija genitiva uz ovaj glagol nije slučajna. Njime je iskazan agentivni pojam (v. Schmalstieg 1995), čije delovanje kao posledicu ima stanje subjekta, a njegova upotreba kompatibilna je s prevojnim stupnjem glagolskog korena. Ovde valja skrenuti pažnju na jedan detalj, koji svedoči o prevodilačkom umeću Solunske braće i njihovih učenika (Grković-Mejdžor 2010): dok se u grčkom semantička razlika između 'slušati$_1$' (fizička percepcija) и 'slušati$_2$' ('pridržavati se zapovesti itd.') markirala samo dopunom,[14] ona se u CM obeležava i prevojnim stupnjem glagola. Ovo baca novo svetlo i na najraniju slovensku situaciju, pokazujući da se u kasnom praslovenskom, barem dijalekatski, čuvala drevna distinkcija između dva glagola, te da nije u pitanju noviji razvoj, kako je tvrdio A. Meje.[15] Tek u kasnijim crkvenoslovenskim tekstovima ova razlika se gubi.[16]

5 Zaključci

Jedna od onovnih manifestacija principa rasta u istorijskoj semantici (v. Grković-Mejdžor 2008c), po kojem temelj u metaforizaciji čine pojmovi iz sfere elementarnog fizičkog iskustva, kao konceptualni izvor apstraktnog pojmovnika, spada i predstavljanje čovekovog unutrašnjeg sveta po modelu fizičkog tela ili fizičkih radnji i stanja. U svom čuvenom »rečniku ideja« K. D. Bak naglašava da u etimološkom pogledu »words for thought processes or emotions are, all theoretically and a great many demonstrably, based upon indicative physical acts or conditions« (Buck 1949: VII). Isto će, mnogo kasnije, zapaziti i kognitivna lingvistika. Tako I. Svicer ovo naziva »Mind-as-Body-Metaphor« (Sweetser 1998: 28), dok se u kognitivnoj lingvistici sreće termin »embodiment« (v. Rohrer 2007). U prilog univerzalnosti datog procesa govori i činjenica da se iskustvene osnove metafore potvrđuju i na sinhnronom (Lakoff – Johnson 2003: 19)

[13] Istraživanja jezika različitih grupa pokazala su, međutim, da ovo nije jedini put. Glagoli auditivne percepcije mapiraju se i u kognitivni domen, što je ređe potvrđeno i u indovropskim jezicima; npr. grč. ἀκούω javlja se i u značenju 'razumeti', u *Prvoj poslanici Korinćanima* 14:2 (GEL: 32). U nekim jezičkim grupama to je, međutim, osnovni put metaforizacije, kao u australijskima (Evans – Wilkins 2000). Potvrđena je i metaforizacija leksema koje označavaju auditivnu percepciju u domen emocija (v. Huang 2002).

[14] Semantička razlika između klasične genitivne i akuzativne konstrukcije sa ἀκούω u grčkom (*Acc. rei ~ Gen. personae*: ἀκούειν φωνήν ~ ἀκούειν φωνῆς, Blass – Debrunner 1961: 95), koja se bazira na istovrsnim indoevropskim strukturama (Meillet 1897: 156), objašnjava se na sledeći način: akuzativ služi da označi prostu zvučnu percepciju, dok se genitiv upotrebljava da predstavi slušanje kao proces koji utiče na subjektovu svest (Moehring 1959: 87).

[15] U studiji o razvoju genitiva-akuzativa A. Meje smatra vezivanje genitiva za *slušati* i akuzativa za *slyšati* novijim, specifično slovenskim razvojem: »on sera porté à conclure que la fixation de l'accusatif et du génitif avec ces deux verbes est un fait relativement recent, et en tout cas proprement slave« (Meillet 1897: 157).

[16] U samim kanonskim tekstovima, kao i u njihovim redakcijama i novim prevodima, dolazi do semantičkih pomeranja, te se *slyšati* realizuje i sa značenjem 'pridržavati se saveta itd.'. O tome govore i tekstualne varijante tipa *slušai / slyšai s⟨y⟩ne zakonъ o⟨tъ⟩ca tvoego* (SJS 37: 126). Budući da relevantni staroslovenski rečnici obuhvataju ukupnu kanonsku građu (SS) ili, uz to, i odabrane redakcijske spomenike (SJS), podaci u njima upućuju i na značenjsko preklapanje dva glagola. Up. npr. SS: 615; SJS 27: 184–185; 37: 122–123, 124–126; 46: 680–681; ESJS 14: 842, 844.

i na dijahronom planu, o čemu svedoči etimologija leksema koje označavaju apstraktne koncepte.

Mada staroslovenski glagoli čulne percepcije potvrđuju navedeni generalni put semantičke ekstenzije, analiza je pokazala da proces ne obuhvata sve glagole, već je dodatno uslovljen njihovim posebnim semantičkim odlikama. Ostavljajući po strani već doistorijski metaforizovano rezultativno *slušati*, zapaža se da polisemičnu strukturu imaju samo neintencionalni glagoli *oštutiti*, *čuti*, *viděti*, odnosno neintencionalno realizovano *slyšati*. Drugim rečima, samo kod njih dolazi do mapiranja u kognitivni domen (za razliku od intencionalnog *zьrěti*), što pokazuje da se data stanja i procesi konceptualizaciju kao neintencionalne mentalne predstave:

a. 'opažati, osećati' (*oštutiti*, *čuti*), intencionalnost (–) > 'shvatiti, znati';

b. 'videti' (*viděti*), intencionalnost (–) > 'znati';

c. 'slušati/čuti' (*slyšati*), realizacija intencionalnost (–) > 'sazn(av)ati'.

Činjenica da se čulna percepcija metaforizacijom transformiše u »mentalnu« potvrđuje blisku vezu ova dva domena. Ona ima i fiziološku osnovu, budući da je mentalna vizualizacija po svojim osnovnim karakteristikama ekvivalentna opažanju (Kostić 2006: 206), a prilikom vizualne imaginacije, kao i sanjanja, koristi se vizualni korteks kao i tokom fizičke percepcije (Johnson – Lakoff 2002: 249). Na blisku vezu dva domena upućuje i Talmy (2003: 139), postulirajući kognitivni domen »ception« koji obuhvata tradicionalne pojmove »perception« i »conception«. Ovo ilustruje nepostojanje oštrih granica među pojedinim kognitivnim domenima, tj. ne samo faziČnu prirodu jezika, već i samog mišljenja (v. Radovanović 2009).

Treba naglasiti dodatni uslov za metaforizaciju datih glagola u staroslovenskom: ona se odvija jedino ako ne postoji direktan kontakt sa objektom percepcije, tj. u slučajevima »udaljenosti« od njega: uz *oštutiti*, *čuti* ako objekat nije integralni deo subjekta; uz *viděti* ukoliko je objekat apstraktni pojam ili proces koji se ne može vizualno percipirati; uz *slyšati* u primerima indirektne evidencijalnosti. To je u skladu sa procesom transformacije vizualnih opažaja u misli, kako ga definišu Jacob i Jeannerod (2003: 32): »Clearly then, the process of cognitive dynamics is not limited to the transformation of visual percepts into thoughts. It involves *shifts from more engaged to more detached or less engaged thoughts* ...« (istakla JGM). Ista konstatacija bi se, kako ovde istražena jezička građa pokazuje, mogla primeniti i na ostale tipove percepcije. Tako staroslovenski pokazuje da jezičke strukture odražavaju kognitivnu dinamiku percepcije i kognicije, a polisemična struktura glagola manifestuje se na sintaksičko-semantičkom planu. Sintaksičkim tipom dopune i njenom semantikom (apstraktni pojam ~ konkretni pojam) eksplicira se da li je reč o fizičkoj ili »mentalnoj« percepciji.

Literatura

Alexandra Y. Aikhenvald, 2004: *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.

A. A. Alekseev et. al., 2005: *Evangelie ot Matfeja v slavjanskoj tradicii*. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburgskij gosudarstvenyj universitet – Filologičeskij fakul'tet – Sinodal'naja biblioteka Moskovskogo Patriarchata – Rosijskoe biblejskoe obščestvo.

F. Blass, A. Debrunner, 1961: *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature*. Chicago – London: The University of Chicago Press.

C. V. Borst, 1970: Perception and Intentionality. *Mind*, New Series 79, No. 313. 115–121.

Carl Darling Buck, 1949: *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago – London: The University of Chicago Press.

R. M. Cejtlin 1977: *Leksika staroslavjanskogo jazyka*. Moskva: Nauka.

CM: *Codex Marianus glagoliticus* (ed. V. Jagić). Graz: Akademische Druck – U. Verlagsanstalt (reprint), 1960.

ESJS: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*, 1–. Praha: Academia. Nakladatelství Československé akademie věd, 1989–.

Nicholas Evans, David Wilkins, 2000: In the Mind's Ear: The Semantic Extensions of Perception Verbs in Australian Languages. *Language* 76/3. 546–592.

GEL: *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature* (A translation and adaptation of the fourth revised and augmented edition od Walter Bauer's Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der übrigen urchristlichen Literatur by William F. Arndt and F. Wilbur Gingrich). Chicago–London: The University of Chicago Press, 1979.

Nikolas Gisborne, 2010: *The Event Structure of Perception Verbs*. Oxford: Oxford University Press.

Jasmina Grković-Mejdžor, 2007: *Spisi iz istorijske lingvistike*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

– – 2008a: O glagolima vizualne percepcije u staroslovenskom i grčkom. Ksenija Maricki-Gađanski (ur.), *Evropske ideje, antička civilizacija i srpska kultura*. Beograd: Društvo za antičke studije Srbije – Službeni glasnik. 60–71.

– – 2008b: O semantici staroslovenskih prideva *dobrъ* i *blagъ*. *Južnoslovenski filolog* LXIV. 51–60.

– – 2008c: O kognitivnim osnovama semantičke promene. Milorad Radovanović, Predrag Piper (ur.), *Semantička proučavanja srpskog jezika*. Beograd: SANU. 49–63.

– – 2010: O glagolima auditivne percepcije u staroslovenskom prevodu jevanđelja. *Zbornik Matice srpske za klasične studije* 11 (u štampi).

Shuanfan Huang, 2002: Tsou is different: A cognitive perspective on language, emotion, and body. *Cognitive Linguistics* 13/2. 167–186.

Pierre Jacob, Marc Jeannerod, 2003: *Ways of Seeing. The Scope and Limits of Visual Cognition*. Oxford: Oxford University Press.

Mark Johnson, George Lakoff, 2002: Why cognitive linguistics requires embodied realism. *Cognitive Linguistics* 13/3. 245–263.

Aleksandar Kostić, 2006: *Kognitivna psihologija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

V. B. Krysko, 1997: *Istoričeskij sintaksis russkogo jazyka: ob"ekt i perechodnost'*. Moskva: Indrik.

George Lakoff, Mark Johnson, 2003: *Metaphors We Live By*. Chicago – London: The University of Chicago Press.

LIV: *Lexicon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln ind ihre Primärstammbildungen* (Unter Leitung von Helmut Rix). Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 2001.

Antoine Meillet, 1897: *Recherches sur l'emploi du génitif-accusatif en vieux-slave*. Paris: É. Bouillon.

Horst R. Moehring, 1959: The Verb ἀκούειν in Acts IX 7 and XXII 9. *Novum Testamentum* 3/1–2. 80–99.

NIL: Dagmar S. Wodtko, Britta Irslinger, Carolin Schneider, *Nomina im Indogermanischen Lexikon*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2008.

Julius Pokorny, 1959: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern–München: Frankke Verlag.

Francis Ralph Preveden, 1932: Some Balto-Slavic Terms of Acoustic Perceptions. *Language* 8/2. 145–151.
Milorad Radovanović, 2009: *Uvod u fazi lingvistiku*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
Bertran Rasl, 1961: *Ljudsko saznanje. Njegov obim i granice*. Beograd: Nolit.
Tim Rohrer, 2007: Embodiment and experientialism. Dirk Geeraerts, Hubert Cuyckens (eds.), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press. 25–47.
William R Schmalstieg, 1995: *A Student Guide to the Genitive of Agent in the Indo-European Languages*. Journal of Indo-European Studies, Monograph Number Fourteen.
SJS: *Slovník jazyka staroslověnského*, 1–52. Praha: Academia, 1966–97.
SS: *Staroslavjanskij slovar' (po rukopis'am X–XI vekov)*, pod redakciej R. M. Cejtlin, R. Večerki i Ė. Blagovoj. Moskva: Russkij jazyk, 1994.
Eve E. Sweetser, 1990: *From Etymology to Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
Leonard Talmy, 2003: *Toward a Cognitive Semantics*, 1: *Concept Structuring Systems*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
Dorothy Tarrant, 1960: Greek metaphors of light. *The Classical Quarterly*, New Series, 10/2. 181–187.
Zuzanna Topolińska, 1986: Grammatical functions of noun phrases in Balkan Slavic languages and the so-called category of case. Richard D. Brecht, James S. Levine (eds.), *Case in Slavic*. Columbus: Slavica Publishers. 280–295.
Radoslav Večerka, 2006: *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. Olomouc – Praha: Euroslavica.
E. M. Vereščagin, 1966: K charakteristike bilingvizma ėpochi Kirilla i Mefodija. *Sovetskoe slavjanovedenie* 2. 61–65.

Povzetek

V prispevku avtorica obravnava pomenskost glagolov čutnega zaznavanja v starocerkvenoslovanščini na korpusu *Marijanskega evangelija*. Domnevna arhaičnost arhipredloge rokopisa omogoča vpogled v jezikovno stanje blizko »solunski starocerkvenoslovanščini«.

Glagola *zьrěti* 'gledati, opazovati' in *ględati* 'imeti čut vida' označujeta izključno čutno zaznavanje. Glagol *slušati* se pojavlja zmeraj v pomenu 'držati se nasveta, zapovedi, pokoravati se'. Nasproti temu, *oštutiti*, *čuti* 'zaznavati, čutiti', *viděti* 'videti' i *slyšati* 'slišati, poslušati' se realizirajo kot polisemični glagoli, ki označujejo poleg čutnega tudi 'mentalno' zaznavanje: 'dojeti, spoznati'.

Skupna pomenska značilnost glagolov *oštutiti*, *čuti* in *viděti* je intencionalnost (–), medtem ko se glagol *slyšati*, ki je v tem pogledu nezaznamovan, metaforizira le v slučajih, ko gre za neintencionalno zaznavanje ('slišati'). To kaže, da se mentalna stanja in procesi konceptualizirajo kot neintencionalne mentalne predstave. Pogoj za njihovo metaforizacijo je oddaljenost od objekta zaznavanja, tj. neobstoj neposrednega kontakta z objektom: ob *oštutiti*, *čuti* objekt ni integralni del subjekta; ob *viděti* je to abstraktni pojem ali proces, ki ga ni možno vizualno zaznati; ob *slyšati* – to, kar se sliši »iz druge roke« (indirektna evidencijalnost). To je v skladu s procesom transformacije vizualnih zaznav v misel, ki vključuje tudi mentalno »oddaljevanje«, in se, na starocerkvenoslovanskem gradivu, kaže, da jezikovne strukture odražajo kognitivno dinamiko percepcije in kognicije.